

de decaan wordt voorbereid en geoefend. Deze les wordt halverwege het tweede schooljaar gegeven.

Noot en literatuur

- 1 De term meertaligheid wordt op verschillende manieren gebruikt:
 - individuele *leerlingen worden als meertalig aangeduid* wanneer ze in school-, buurt- en thuissituatie verschillende talen gebruiken
 - schoolklassen waarin meertalige leerlingen zitten noemen we dan weer *meertalige klassen*

In veel gevallen gaat het bij meertalige leerlingen om leerlingen met deficiënties in beheersing van het Nederlands. Doordat ze met verschillende talen in verschillende situaties worden geconfronteerd is hun taalontwikkeling per taal eenzijdig en geënt op de specifieke gebruikssituatie. In de context van het project wordt de term meertaligheid expliciet aan individuele leerlingen toegekend. De vorm die de meertaligheid van leerlingen aanneemt loopt sterk uiteen. Er zijn dus zeer veel vormen van meertaligheid (zie Batelaan e.a. 1989, p.172).

Batelaan P., e.a. 'Onderwijs in het vak Nederlands in meertalige klassen in het voortgezet onderwijs' in: *Moer* 1989/4, p.168-175.

RECENSIE

Marten Elkerbout: Niet fluit, fluit!

Jacqueline Frijn en Ger de Haan, *Het taallerend kind*. Dordrecht, ICG Publications, 1990. 266 pag. f 42,00

Onder invloed van Noam Chomsky heeft de taalkunde de afgelopen decennia stormachtige ontwikkelingen doorgemaakt. Het probleem is echter, dat het voor een niet-gespecialiseerd publiek moeilijk is om kennis te nemen van die ontwikkelingen. Taalkundige literatuur is vaak nogal technisch en daardoor moeilijk toegankelijk. Zeker in het Nederlandse taalgebied is weinig literatuur voorhanden die gemakkelijk te lezen is.

Het nieuwe boek van Frijn en De Haan voorziet in die leemte. De schrijvers hebben een tweeledige bedoeling met *Het taallerend kind*. Ten eerste willen zij een beschrijving van het taalverwervingsproces geven vanuit een taalkundig perspectief en ten tweede willen zij een inleiding geven op de moderne taalkunde.

Het boek valt uiteen in drie delen. In de hoofdstukken één en twee wordt een algemene oriëntatie op het verschijnsel 'taal' gegeven. De hoofdstukken drie tot en met zeven vormen de 'harde kern' van het boek. Daarin beschrijven Frijn en De Haan het taalverwervingsproces en koppelen dat aan de belangrijkste onderdelen van de taalkunde: de fonologie, de semantiek, de syntaxis en de morfologie. Dit gedeelte wordt afgerond met een hoofdstuk over modulariteit, waarin zij ingaan op de samenhang tussen de verschillende onderdelen (modules) van de grammatica en de samenhang tussen de taalmodule en andere modules, zoals bijvoorbeeld de kennis van de wereld. Het boek wordt afgesloten met twee hoofdstukken die weer wat algemener van aard zijn. Het achtste hoofdstuk gaat over taal en hersenen en het negende over meertaligheid en tweede-taalverwerving.

Taal en taalaanbod

In de eerste hoofdstukken schetsen de auteurs het taalkundige perspectief van waaruit het boek geschreven is. Ze presenteren allereerste de stelling die het fundament van het boek vormt: taalverwerving wordt gestuurd door een genetisch vastgelegd programma: het aangeboren taalverwervingsvermogen. De rest van het hoofdstuk wijden ze aan het uitwerken van het begrip 'natuurlijke taal'.

Er wordt aandacht besteed aan het verschil tussen menselijke taal en dierlijke communicatiemiddelen. Menselijke natuurlijke taal heeft een aantal kenmerkende eigenschappen, die bij dierlijke communicatiesystemen ontbreken. De belangrijkste zijn: compositionaliteit, recursiviteit en creativiteit.

Compositionaliteit houdt in dat de betekenis van een zin mede afhankelijk is van de structuur van die zin en niet alleen maar een optelsom van de betekenis van de woorden die in die zin gebruikt zijn. De zinnen 'Piet slaat Jan' en 'Jan slaat Piet' betekenen niet hetzelfde, hoewel beide zinnen zijn opgebouwd uit de woorden 'Jan', 'slaat' en 'Piet'.

Recursiviteit wordt ook wel het 'Droste-effect' genoemd, naar de ouderwetse cacaoblikjes van Droste. Daarop staat een non afgebeeld die een blaadje draagt met daarop weer een cacaoblikje met een non erop enz. In principe is deze inbedding oneindig. Hetzelfde geldt voor taal. Door het toepassen van onderschikking of nevenschikking kunnen we in principe oneindig lange zinnen maken.

Creativiteit tenslotte betekent dat mensen steeds weer nieuwe taaluitingen kunnen produceren en begrijpen. Dat hangt natuurlijk samen met de recursiviteit van taal, want het taalrepertoire van de mens is daardoor in principe onbegrensd.

De pogingen om chimpansees taal te leren zijn dan ook gedoemd te mislukken: 'Het experiment met Vicky is ondernomen zonder dat men zich van tevoren realiseerde dat bepaalde [...] kennis relevant zou kunnen zijn: in dit geval had die kennis het hele experiment overbodig kunnen maken, wat veel moeite en een voor het leven getekende chimpansee had gescheeld' (p. 13).

Aan de hand van gebarentaal voor doven introduceren de auteurs hier volgordebeparkin-

gen op taalstructuren die verderop in het boek (in hoofdstuk vier) nog een belangrijke rol zullen spelen. Doventaal blijkt op dat punt niet wezenlijk te verschillen van gesproken taal. Ik vind het jammer dat Frijn en De Haan deze volgordeverschijnselen niet aangrijpen om te concluderen dat doventaal net zo natuurlijk is als gesproken taal.

In het tweede hoofdstuk staan Frijn en De Haan uitgebreid stil bij het aangeboren taalverwervingsvermogen en hoe dit taalvermogen de taalontwikkeling stuurt. Ook komt de rol van het taalaanbod in het verwervingsproces aan de orde. Het taalverwervingsproces moet eigenlijk niet gezien worden als een *leerproces* maar meer als een *groeiproses*, waarbij het taalaanbod als het ware de voeding is die noodzakelijk is om het 'taalorgaan' te laten groeien.

In dit hoofdstuk wordt ook nog even het werk van creolentaalonderzoeker Bickerton genoemd. Een creolentaal is een taal die ontstaat als kinderen opgroeien in een taalomgeving waar een zogenaamde pidgin wordt gesproken. Pidgintalen werden bijvoorbeeld door slaven gesproken, die vanwege hun verschillende moedertalen om te communiceren hun toevlucht namen tot bijvoorbeeld een sterk gereduceerde vorm van de taal van de plantage-eigenaren (Engels en ook wel Nederlands). Zo'n pidgin mist allerlei uitdrukkingsmogelijkheden van een gewone natuurlijke taal. Als kinderen opgroeien in een pidgin-omgeving, bijvoorbeeld doordat de ouders met elkaar communiceren d.m.v. een pidgin, dan ontwikkelen zij een taal die rijker is wat betreft uitdrukkingsmogelijkheden dan de pidgin. Creolentalen blijken bovendien gemeenschappelijke kenmerken te hebben die niet terug te voeren zijn op de brontalen. Zodoende vormt het creolentaalonderzoek een sterke ondersteuning voor het idee dat er een aangeboren taalvermogen is.

Het taalverwervingsproces

In de volgende hoofdstukken wordt het boek technischer en dus moeilijker. Per hoofdstuk wordt een stadium van de kindertaalverwerving beschreven. Frijn en De Haan hanteren daarvoor de in de literatuur gebruikelijke indeling: de voortalige fase (hoofdstuk drie), de

vroegtalige fase die bestaat uit de eenwoordfase (hoofdstuk vier) en de meerwoordfase (hoofdstuk vijf) en de differentiatiefase (hoofdstuk zes).

Hoofdstuk 3 beschrijft de ontwikkeling van de spraakklanken. Aan de hand daarvan wordt de fonologie geïntroduceerd. Zoals steeds in dit gedeelte van het boek zijn het steeds de kindertaaldata die de stof verlevendigen. We treffen bijvoorbeeld de volgende dialoog aan:

volw. : eet jij fluit?

kind: niet fluit, fluit!

Uit dit voorbeeld kan worden geconcludeerd dat de ontwikkeling van de perceptie vooruitloopt op de produktie: het kind verstaat wel dat /fruit/ onterecht wordt uitgesproken als /fluit/ maar kan de /r/ nog niet produceren.

Het vierde hoofdstuk gaat over de ontwikkeling van het mentale lexicon en geeft daarmee ook inzicht in de woordsemantiek. De zinssemantiek kan niet aan bod komen, omdat de auteurs de semantiek introduceren bij de éénwoordfase. De auteurs zijn hier -terecht- erg voorzichtig met het doen van al te sterke uitspraken. Er is nog maar weinig bekend over de inrichting van het mentale lexicon en aan de verschillende theorieën die zijn voorgesteld kleven allerlei bezwaren. Als de auteurs zich afvragen of het kind eerst specifieke en later algemene kenmerken verwerft of andersom, dan doen zij opeens wel een onvoorzichtige uitspraak: 'De tweede theorie [eerst algemene kenmerken, ME] is ons inziens het aantrekkelijkst, niet alleen conceptueel, maar ook omdat die het in kindertaaluitingen zo regelmatig voorkomen van overgeneralisaties kan verantwoordt' (p. 114). Dat is een merkwaardige conclusie, want in kindertaal komen ondergeneralisaties net zo goed voor.

In hoofdstuk 5 komt de syntaxis aan bod. Je kunt merken dat het met enthousiasme geschreven is: het is op oorspronkelijk onderzoek van Jacqueline Frijn gebaseerd. sov-verschijnselen in het Nederlands (de onderliggende zinsvolgorde in het Nederlands is Subject-Object-Verbum) kunnen aan de hand van kindertaaldata mooi worden gedemonstreerd. Zo blijken Nederlandstalige kinderen in de meerwoordfase systematisch uitingen te pro-

duceren als 'taartjes bakken' (volgorde ov) en nooit 'bakken taartjes' (volgorde vo), terwijl bijvoorbeeld Engelstalige kinderen juist 'baking cookies' en nooit 'cookies baking' zeggen: het Engels is een svo-taal.

Het feit dat Nederlandse kleuters uitsluitend tweewoorduitingen met ov-volgorde produceren is opmerkelijk, omdat de volgorde vo in het Nederlandse taalaanbod wel voorkomt. In de Nederlandse hoofdzin staat het werkwoord immers voor het object: 'kinderen bakken taartjes'. Dat wijst erop, dat het kind gericht zoekt naar taaldata die hem helpen vast te stellen of de taal die het verwerft een sov-taal of een svo-taal is.

De differentiatiefase staat centraal in hoofdstuk 6. Ik ken geen helderder inleiding op de (generatieve) morfologie. Er valt weer veel interessants te lezen. Bijvoorbeeld het opmerkelijke feit dat kinderen eerst 'correcte' sterke verleden-tijdsvormen hanteren (althans vanuit volwassen oogpunt), die later worden ingewisseld tegen 'incorrecte' zwakke vormen. 'Liepen' wordt in een latere fase 'loopten' of zelfs 'liepten'. Dit geval van 'changing for the worse' kan worden verklaard uit het feit dat het kind in eerste instantie weinig reden heeft om aan te nemen dat er van enige systematiek in de verleden-tijdsvorming van het Nederlands sprake is. De meest frequente werkwoorden in het Nederlands hebben namelijk een sterke (onregelmatige) verleden-tijdsvorm. Pas als het kind ontdekt dat woorden geleed kunnen zijn en vervolgens het regelmatige zwakke verleden-tijdsstelsel ontwikkelt, zal het door overgeneralisatie correcte sterke vormen vervangen door incorrecte zwakke. Het kan wel tot in de basisschoolleeftijd duren voordat het kind het 'volwassen' stelsel van sterke en zwakke werkwoorden beheerst.

Hoofdstuk 7 behandelt modulariteit. De *modulariteitsdoctrine* houdt in, dat grammaticale (en andere) kennis is opgedeeld in onderdelen, modules. Deze modules kennen ieder hun eigen principes, maar ze werken wel samen. Het is een vrij abstract hoofdstuk, hoewel de beschrijving van de samenhang tussen de werking van het geheugen en de grammaticamodule het modulariteitsidee goed illustreert.

De al eerder genoemde recursiviteit van de na-

tuurlijke taal houdt in dat het mogelijk is om zinnen in te bedden in andere zinnen.

- 1 Roofvogels kunnen goed zien
 - 2 Roofvogels [die op konijnen jagen] kunnen goed zien (1 inbedding)
 - 3 Roofvogels [die op konijnen jagen] [die in hollen leven] kunnen goed zien (2 inbeddingen)
 - 4 Roofvogels [die op konijnen jagen] [die in hollen leven] [die meerdere uitgangen hebben] kunnen goed zien (3 inbeddingen)
-
- 1a Roofvogels kunnen goed zien
 - 2a Roofvogels [die op konijnen jagen] kunnen goed zien (1 inbedding)
 - 3a Roofvogels [die op konijnen [die in hollen leven] jagen] kunnen goed zien (2 inbeddingen)
 - 4a Roofvogels [die op konijnen [die in hollen [die meerdere uitgangen hebben] leven] jagen] kunnen goed zien (3 inbeddingen)

Wat betreft de taalmodule is er geen verschil tussen de zinnen 4 en 4a: in beide is sprake van drie inbeddingen. Toch is zin 4 veel acceptabeler dan zin 4a. Dat kan worden verklaard uit de werking van een andere module: het korte-termijngeheugen.

De capaciteit van het korte-termijngeheugen is beperkt. Zowel bij de produktie als bij de perceptie van zin 4 kan het geheugen na de verwerking van een bijvoeglijke bijzin weer worden gewist en kan de volgende worden verwerkt. Bij zin 4a moet steeds nog gewacht worden op het restant van de eerste bijzin, terwijl al met de verwerking van de volgende moet worden begonnen. 4a belast het korte-termijngeheugen dus te veel. Vandaar ook dat zin 3a veel acceptabeler is dan zin 4a.

Hoewel dit tweede gedeelte van het boek voor veel lezers niet erg gemakkelijk zal zijn, weten Frijn en De Haan mijns inziens steeds de balans te vinden tussen wetenschappelijkheid en leesbaarheid. Wellicht worden de kindertaaldata wat overwoekerd door de taalkunde, maar de wijze waarop Frijn en De Haan een consistente taalkundige visie in verband brengen met kindertaalvererving dwingt respect af.

Taal en hersenen; meertaligheid

Over hoofdstuk 8 kan ik kort zijn. Het is een

goed hoofdstuk, maar de geboden informatie is zeker niet nieuw voor wie wel eens een inleidend boekje over psycholinguïstiek heeft gelezen. Gezien het feit dat Frijn en De Haan een algemene inleiding op de taalkunde beogen te geven is het terecht dat bijvoorbeeld afasie aan de orde wordt gesteld.

Hoofdstuk 9 gaat over meertaligheid en tweede-taalvererving. De belangrijkste theorieën op dit gebied passeren zeer globaal de revue. Frijn en De Haan richten zich wel erg nadrukkelijk tegen de constructietheorie. Die theorie gaat ervan uit dat tweede-taalvererving net als eerste-taalvererving wordt gestuurd door aangeboren principes. Hoewel er zeer zeker verschillen zijn tussen het proces van eerste- en van tweede-taalvererving, hoeven die verschillen nog niet te betekenen dat de T2-verwerper geen gebruik meer kan maken van zijn aangeboren taalkennis. Bij de huidige stand van zaken van het onderzoek kan die conclusie nog niet worden getrokken.

Conclusie

Het taallerend kind is in mijn ogen een zeer geslaagd boek. Het is niet alleen fraai van vormgeving, maar ook geschreven in een prettige en heldere stijl. Didactisch is het meestal uitstekend: kindertaaldata illustreren de taalkundige stof, die steeds zonder al te ingewikkelde formalismen wordt aangeboden. Het is voor mij moeilijk om vast te stellen of het boek inderdaad leesbaar is voor mensen die geen taalkundige achtergrondkennis hebben, maar voor leraren Nederlands die zich niet in de taalkunde hebben gespecialiseerd lijkt het mij een prima boek om hun taalkundige kennis weer eens op te frissen. Het boek komt dus op een zeer geschikt moment, nu de CVEN heeft voorgesteld om taalkunde een plaats te geven in het vernieuwde vwo-programma.